

Artikel uit: M. Boone, R.S.B. Kool, C.M. Pelser, T. Boekhout van Solinge (red.), *Discretie in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2004, p. 23-43. (ISBN 90-5454-517-8)

De handel in illegaal tropisch hardhout

T. Boekhout van Solinge

1 Introductie: crimineel gedrag bij de houthandel?

Transporten die door actievoerders worden tegengehouden is niets nieuws. Betrof dat doorgaans treinen met atoomafval, tegenwoordig wordt ook actie gevoerd tegen schepen die zijn beladen met hout, in het bijzonder tropisch hardhout. In april 2002, ter gelegenheid van de VN-top over biodiversiteit in Den Haag, werd in verschillende Europese landen (Frankrijk, Spanje, Finland, Italië en Duitsland) geprotesteerd tegen de vernietiging van de oerbossen. Ook in Nederland werd actie gevoerd. Bij IJmuiden klommen activisten van Greenpeace aan boord van een schip dat hout vervoerde van het grootste houtkapbedrijf in Liberia, Oriental Timber Company (OTC). Actievoerders klommen in de mast, klonken zich vast aan de ketting en hingen een spandoek op met de oproep 'Europe, stop ancient forest destruction'. De volgende dag arriveerde het schip bij de losplaats in de Amsterdamse Amerikahaven, waar twaalf actievoerders in de kranen aan wal bleken te zitten, waardoor het schip niet kon worden gelost. Op de derde dag ging de politie tot actie over en arresteerde de actievoerders. Later die dag werden zij zonder aanklacht vrijgelaten.¹

In november 2003 verschenen in Nederlandse kranten advertenties van Greenpeace, met de oproep aangifte te doen van diefstal. In de advertenties werden verschillende ministers afgebeeld met een balkje voor de ogen en zonder vermelding van de achternaam, zoals bij verdachten gebruikelijk: Agnes van A. (Ontwikkelingssamenwerking), Piet Hein D. (Justitie), Pieter van G. (Milieu) en Cees V. (Landbouw). Greenpeace beschuldigde hiermee de Nederlandse regering van medeplichtigheid aan 'kettingzaagcriminaliteit', omdat meer dan de helft van het tropisch hardhout op de Nederlandse markt illegaal zou zijn gekapt. De ministers reageerden door de landsadvocaat te laten onderzoeken of de advertentiecampagne kon worden aangepakt.²

Wie overtreedt hier nu eigenlijk de regels? Zijn het de actievoerders van Greenpeace die zich niet aan de regels houden bij acties en vervolgens worden gearresteerd? Of hebben zij, zoals zijzelf claimen, het recht aan hun zijde en

1 Zie <www.greenpeace.nl/CBD/Nieuws3maart2002.html>.

2 Ministers woedend om Greenpeace-campagne, *De Telegraaf*, 21 november 2003.

zijn juist de importeurs en politici die de import van illegaal gekapt hout toestaan, degenen die de regels schenden? Het schip dat door Greenpeace werd geënterd, vervoerde hout uit het Liberiaans regenwoud, een oerbos en bijzonder ecosysteem. De betrokken hout- en importbedrijven stelden echter dat het hout legaal was en ook legaal werd verhandeld, hetgeen de milieu-organisaties Greenpeace en Global Witness moesten erkennen. Het hout was legaal omdat het was gekapt en verscheept met toestemming van de Liberiaanse autoriteiten. Dat die autoriteiten bestonden uit een regime dat de regenwouden op een nietsontziende wijze exploiteerde en de opbrengsten aanwendde voor wapenaankopen, verandert daar weinig aan. Anderhalf jaar later, vanaf juli 2003, was het niet langer mogelijk op legale wijze hout uit Liberia te importeren. Op dat moment gingen namelijk de houtsancties tegen Liberia in waartoe de VN-Veiligheidsraad had besloten.

Greenpeace heeft gelijk met de uitspraak dat de helft van het tropisch hardhout op de Nederlandse markt illegaal is gekapt.³ Ook klopt haar bewering dat de Nederlandse regering hier weinig aan doet, ondanks toezeggingen uit de jaren negentig alleen nog gegarandeerd duurzaam geproduceerd hout toe te laten tot de Nederlandse markt. Dit betekent dat de regering zich niet houdt aan de voornemens en regels die zij tien jaar geleden heeft vastgelegd. De overheid is overigens nog steeds een groot afnemer van hout dat illegaal is gekapt, wat de Nederlandse regering een zekere aansprakelijkheid geeft. Greenpeace heeft daarmee het morele gelijk aan haar kant, maar juridisch ligt dat anders. Volgens de Nederlandse wet worden namelijk, althans zo lijkt het, geen rechtsregels overtreden. Veel van dit hout is alleen illegaal in het thuisland waar het illegaal is gekapt, niet in het land van bestemming. Zodra dergelijk hout Nederland binnenkomt, heeft het dus niet langer een illegale status. Het wordt zodoende bij wijze van spreken wit- of beter gezegd 'groengewassen'.

Deze bijdrage gaat over de handel en import van tropisch hardhout. Uitgangspunt daarbij is dat een aanzienlijk deel, naar schatting de helft, van het tropisch hardhout op de Nederlandse markt illegaal is gekapt.⁴ Daarnaast bestaat er ook nog de categorie 'conflicthout', hout dat niet per definitie illegaal is, maar wel anderszins besmeurd is omdat het wordt gebruikt ter financiering van conflicten, zoals hout uit Liberia. De illegale handel in dieren en planten – ook wel aangeduid als groene of ecologische criminaliteit ('eco crime') – is een relatief nieuw thema binnen de criminologie. Aan het Willem Pompe Instituut is het vraagstuk van de handel in illegaal tropisch hardhout gedurende twee jaar (2001-2003) het thema geweest van het praktijkgerichte vak *Beleidsnota's*. Voor deze cursus wordt een beleidsthema gekozen, waarover de studenten een

3 Friends of the Earth, *European League Table of Imports of Illegal Tropical Timber*, 2001. Het aandeel van 50% kan ook worden afgeleid uit gegevens uit Aidenvironment, *Herkomst onbekend. Over illegale kap en de Nederlands houtmarkt*, Amsterdam: Aidenvironment, 2000.

4 De eerder genoemde bronnen voor dit aandeel van 50% werden bevestigd in een recenter rapport dat speciaal gewijd was aan de import van maranti, een veel in Nederland gebruikte hardhoutsoort die voornamelijk uit Indonesië en Maleisië afkomstig is. Zie E. Wakker, *Maranti in de markt*, Amsterdam: Aidenvironment, 2000.

beleidsnota schrijven. Verschillende van de door studenten opgestelde beleidsnota's zijn ook voor deze analyse gebruikt.⁵

De vraag die in deze bijdrage centraal staat is hoe het kan zijn dat er zoveel illegaal en 'besmeurd' hout op de Nederlandse markt binnenkomt, en in het verlengde daarvan, wat hiertegen kan worden gedaan. Deze bijdrage geeft daarvoor een overzicht van de problematiek van illegaal gekapt hardhout en de verschillende varianten die hierbij voorkomen. Ook wordt de tropische boskap geplaatst in een grotere biologische en maatschappelijke context. Voorts bevat deze bijdrage een pleidooi voor meer aandacht voor dit soort groene criminaliteit, niet alleen in de sfeer van strafrechtelijke handhaving en vervolging, maar ook in de wetenschapspraktijk.

2 Taylor-made tropisch hardhout

In 2003 werd na veertien jaar burgeroorlog in het West-Afrikaanse Liberia een vredesakkoord gesloten tussen de rebellen en de interim-regering. Dit werd mogelijk nadat president Charles Taylor onder international druk was afgetreden. In hetzelfde jaar werd een internationaal opsporingsbevel uitgevaardigd. Taylor werd beschuldigd van misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en andere ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht. Het Sierra Leone Tribunaal beschuldigde hem van steun aan de rebellen van het Revolutionary United Front (RUF) gedurende de Sierra Leonese burgeroorlog. Taylor week uit naar Nigeria, waar president Obasanjo hem asiel verleende. Sinds de voormalig rebellenleider Charles Taylor in 1997 aan de macht kwam in Liberia, heeft hij alle bedrijfstukken gebruikt voor zelfverrijking en bewapening. Zo gebruikte hij inkomsten uit de scheepvaartregistratie om wapens aan te schaffen. Op papier heeft Liberia (na Panama) de op een na grootste koopvaardijvloot ter wereld.⁶ Ongeveer een derde van alle olietankers, cruiseschepen en grote vrachtboten ter wereld staat geregistreerd als Liberiaans, wat neerkomt op zo'n 1800 schepen waarop een half miljoen bemanningsleden werkzaam zijn.⁷ Sinds het uitbreken van de burgeroorlog leverde de scheepregistratie Liberia 30% van het nationaal budget op.⁸

5 Als een van de door studenten opgestelde beleidsnota's als bron is gebruikt, dan staat dat als zodanig in de voetnoten vermeld.

6 Het voeren van de gemaksvlag zoals hij wordt genoemd, begon tijdens de drooglegging. Om de droogleggingswet te omzeilen, gingen Amerikaanse schepen onder Panamese vlag varen. In de Tweede Wereldoorlog was Liberia een Amerikaans steunpunt in de strijd tegen Duitsland, wat na de oorlog werd beloofd: in 1948 zetten de VS en Liberia een systeem op voor scheepsregistratie onder Liberiaanse vlag. Volgens de statuten moet het bedrijf gevestigd zijn in de VS, eigendom zijn van Amerikanen en door Amerikanen worden bestuurd.

7 Dick Wittenberg, Liberia's bedoezelde gemaksvlag. Onderzoek naar de verdwenen miljoenen bij de koopvaardij, *NRC Handelsblad* 11 februari 2004.

8 Elizabeth R. DeSombre, *Convenient Fishing: Participation in International Fishery Management*, paper gepresenteerd op International Studies Association Annual Meeting, New Orleans, 2002 ([«www.isanet.org/noarchive/desombre.html»](http://www.isanet.org/noarchive/desombre.html)).

Een andere belangrijke inkomstenbron voor Taylors regime werd gevormd door diamanten. Liberia exporteerde een hoeveelheid die groter was dan 's lands geschatte voorraad. Veel diamanten bleken te komen uit het naburige Sierra Leone waar een burgeroorlog woedde. Rebellen van het Revolutionary United Front (RUF) gebruiken de diamantopbrengsten om hun gewapende strijd te financieren. Diamanten waarvan de opbrengsten werden gebruikt voor de aanschaf van wapens, kwamen internationaal bekend te staan als 'bloeddiamanten'. Met name de conflicten in Angola, Congo, Sierra Leone en Liberia werden sinds de jaren negentig betaald met bloeddiamanten. Uit Amerikaanse onderzoeken na 11 september 2001 werd bovendien nog bekend dat toelieden van Al-Qaida in Liberia diamanten hadden gekocht. Diamanten zijn namelijk zeer geschikt om grote hoeveelheden vermogen te smokkelen. Een kleine hand gevuld met diamanten is evenveel waard als een grote koffer met geld.

Op internationaal niveau werden maatregelen genomen om de verspreiding van bloeddiamanten, zoals vanuit Liberia, in te perken. In 2001 werden de VN-sancties tegen Liberia uitgebreid. Naast het reeds bestaande wapenembargo (van de burgeroorlog van 1989-1996) werd nu ook een diamantembargo ingesteld, opdat Sierra Leoone bloeddiamanten niet langer via Liberia verhandeld konden worden. In 2002 werd, in samenwerking met de diamantindustrie, het 'Kimberley Process Certification Scheme' opgericht, een internationaal orgaan dat met steun van de VN toeziet op een eerlijke diamanthandel. Sindsdien moet elke diamant die op de internationale markt wordt verhandeld, zijn voorzien van een echtheidscertificaat met onder meer vindplaats en datum.⁹

Met de toenemende internationale controle op bloeddiamanten, moest Taylor, om zijn beschermelingen te betalen en de oorlogen in Liberia en omliggende landen te blijven financieren, op zoek naar een nieuwe inkomstenbron. Het Liberiaans bos, het enige nog resterende regenwoud van formaat in West-Afrika, werd hiervoor geschikt geacht. Hout en met name het kostbare hardhout werd al snel op grote schaal geëxploiteerd en in enkele jaren tijd werd de hoeveelheid regenwoud in Liberia bijna gehalveerd. Hout nam zo de rol van bloeddiamanten over en groeide uit tot de belangrijkste inkomstenbron van het land. Een VN-rapport uit 2001 aan de Veiligheidsraad over de Liberiaanse wapensmokkel stelde dat de sancties op grote schaal werden geschonden. Het rapport bevatte de aanbeveling de houtexport vanuit Liberia te verbieden omdat er wapens voor gekocht werden. Internationale milieu-organisaties waren inmiddels ook in het geweer gekomen. In augustus 2001 deed Global Witness, dat onderzoek doet naar mensenrechtenschendingen en milieu-exploitatie, een oproep de VN-sancties tegen Liberia uit te breiden tot hout. Volgens Global Witness zou hout namelijk een belangrijker inkomstenbron zijn voor Taylors oorlogsvoering dan diamanten. Directeur Patrick Alley, die op een *fact-finding* missie was geweest, stelde dat de houthandel Taylor in staat had gesteld aan de macht te blijven.¹⁰ Het zou echter nog twee jaar duren, tot 2003, voordat de VN-

9 Congo handelt in bloeddiamanten, *NRC Handelsblad* 12 juni 2004.

10 Zie BBC nieuws («news.bbc.co.uk») van 9 augustus 2001: *Timber 'fuels Liberia's war machine'*.

Veiligheidsraad besloot het embargo tegen Liberia uit te breiden tot hout.

De Nederlander Guus van Kouwenhoven wordt beschreven als een sleutelpersoon in de Liberiaanse houthandel. Als belangrijk man achter de schermen was hij nauw betrokken bij de houtkap van de twee belangrijkste houtkapbedrijven actief in Liberia, Oriental Timber Company (OTC) en Royal Timber Corporation (RTC). In ieder geval was Van Kouwenhoven een van de zakenmensen die in 1999 het Aziatische OTC naar Liberia haalde, dat al snel het grootste kapbedrijf van het land werd. Van Kouwenhoven was ook bestuurslid van de Liberian Forestry Development Authority (FDA), het Liberiaanse Staatsbosbeheer. De FDA is verantwoordelijk voor concessie-aanvragen van kapbedrijven en ziet er op toe dat de kap volgens de regels geschiedt. President Charles Taylor benoemde ook zijn broer Bob tot bestuurslid van de FDA.

Arjen van der Ziel deed voor dagblad *Trouw* onderzoek in Liberia en publiceerde daarover in september 2003. Hij beschreef hoe Guus van Kouwenhoven, in Liberia Gus Kouwenhoven en meestal 'Mister Gus' genoemd, nauw betrokken was bij de houtkap die vanaf 1999 een hoge vlucht nam. Voor die tijd zou hij het land, met hulp van Taylor, al hebben gebruikt als tussenstation voor zeeschepen die met hasj van Pakistan naar Europa voeren. Nederlands politieonderzoek naar die zaak werd echter niet voortgezet, omdat de samenwerking met Liberia stroef verliep. Houthandelaar Gus Kouwenhoven beweert echter dat het om een persoonsverwisseling gaat; hij en hasjhandelaar Guus van Kouwenhoven zouden niet dezelfde zijn.¹¹ In een rapport van de VN-Veiligheidsraad wordt de Nederlandse houthandelaar aangeduid als 'Gus Van Kouwenhoven'. Hij wordt daarin verantwoordelijk gehouden voor de logistieke aspecten van veel wapenhandel vanuit Liberia naar Sierra Leone, onder andere door gebruik te maken van de infrastructuur van de houtkap en houthandel.¹²

'Taylor en Mr. Gus waren nauw bevriend', vertelde OTC's vroegere directiesecretaresse Tennah Mitchell aan *Trouw*. 'Ze logeerden hier vaak op het complex en gingen dan samen volleyballen of vissen'.¹³ Van der Ziel beschreef ook hoe groot de corruptie was en dat houtkapbedrijven de afgelopen jaren in Liberia op grote schaal smeergeld betaalden aan Taylor en zijn beschermelingen om te kunnen kappen. Van der Ziel beschrijft ook de bijzondere bedrijfsvoering van het kapbedrijf OTC in Liberia, dat volledige bescherming genoot van Taylor. 'OTC was een mysterieus bedrijf', vertelde directiesecretaresse Mitchell. 'Niemand mocht weten wie de grootaandeelhouder was. Als de directeuren hem belden, moest iedereen de kamer uit'. In de correspondentie wordt de directeur stevast met het geheimzinnige 'Mr. AAA' aangeduid. Volgens een publicatie van Milieudefensie, waarvoor ook ter plaatse in Liberia poolshoogte werd genomen, schuilt Van Kouwenhoven achter deze naam. Sommige transporten vielen daarbij op door de extra strenge veiligheidsmaatregelen. De haven en het hoofdkwartier werden streng bewaakt door OTC's eigen en

11 Bram Posthumus, De plundering van het Liberiaanse bos, *Milieudefensie Magazine*, mei 2002.

12 UN Security Council S/2000/1195, 215.

13 Arjen van der Ziel, Tropisch hout met bloed eraan, *Trouw* 3 september 2003.

hardhandige militie. Ooggetuigen meldden dat schepen die hout ophaalden, ook wapens brachten.

Nog geen jaar voor de *Trouw*-publicatie, op 5 oktober 2002, dook de naam van (Van) Kouwenhoven nog op geheel andere wijze op in Nederland, namelijk als ‘nieuwe rijke’. *NRC Handelsblad* publiceerde een artikel van Daniela Hooghiemstra: ‘In Gesprek over de nieuwe rijken met Jort Kelder, hoofdredacteur van Quote’. Hooghiemstra woonde een vergadering van de Quote-redactie bij waarin de Quote 500 van rijke Nederlanders ter sprake kwam. ‘De Nederlandse houthandelaar Gus Kouwenhoven komt dit jaar binnen op nummer 370, meldt “500-redacteur” Philip de Witt Wijnen’.¹⁴

3 Het vraagstuk van de internationale houthandel

De miljoenen die houthandelaar Gus (van) Kouwenhoven verdiende, zijn exemplarisch voor de lucrativiteit van deze handel. Met name tropisch hardhout levert veel geld op; sommige soorten enkele duizenden euro per m³. Tropisch hout is afkomstig uit de tropische gebieden van Zuid-Amerika (hoofdzakelijk Brazilië), Afrika (zoals Kameroen, Congo, Liberia) en Azië (veelal Indonesië, ook Birma, Cambodja, Maleisië, Thailand en Vietnam). Het grote voordeel van tropisch hardhout is dat het zeer hard en vochtbestendig is. Tropisch hardhout wordt vooral afgenomen in de rijkere landen, waaronder de Europese.

Een groot deel van het hout dat de bronlanden verlaat, is illegaal gekapt. In Brazilië bijvoorbeeld, dat even groot is als de Verenigde Staten, verlaten enorme hoeveelheden hout de havens van de Amazone. 50% tot 70% van de vracht die de Amazonehavens Santarem en Belem verlaat, betreft hout. In Santarem, waar het hout op de kades staat opgestapeld met de bestemming op de zijkant beschilderd, is Vlissingen (‘Flushing’) de belangrijkste bestemming.¹⁵ Volgens het Braziliaans ministerie van Milieu is 80% van de houtkap in Brazilië illegaal. Soortgelijke cijfers circuleren voor andere landen. In Indonesië was van 70% van de totale houtproductie de herkomst onbekend, wat gewoonlijk duidt op illegale kap. Werd begin jaren negentig naar schatting 300.000 hectare Indonesisch bos illegaal gekapt, eind jaren negentig was dat opgelopen tot 800.000 hectare. Vrijwel geen van de nationale parken in Sumatra, Kalimantan en Sulawesi is van illegale kap gevrijwaard.¹⁶

Een methode die wel wordt gebruikt is dat hout in het ene land illegaal wordt gekapt, en vervolgens via het buurland wordt verkocht, als zou het daar vandaan komen. Zo is het bekend geworden dat illegaal gekapt Cambodjaans hout naar Thailand en Vietnam wordt vervoerd, waar het wordt verwerkt en vanwaar het wordt uitgevoerd naar onder meer Nederlandse tuinmeubel-

14 *NRC Handelsblad*, Zaterdags Bijvoegsel, 5 oktober 2002.

15 Zulks bleek tijdens een bezoek aan de haven van Santarem in september 2003. Santarem geldt als belangrijk vertrekpunt van (illegaal) hout.

16 Aidenvironment, *a.w.* 2000, p. 8.

groothandels.¹⁷ In februari 2004 onthulde de Environmental Investigation Agency (EIA), een NGO die *under cover* met verborgen camera's werkt, dat een Maleisisch crimineel netwerk beschermd Raminhout steelt uit nationale parken van Indonesië, dat het hout op de CITES-lijst van bedreigde soorten had geplaatst. Eenmaal gekapt wordt het hout gesmokkeld naar Maleisië, waar het wordt gezaagd en voorzien van valse certificaten ('Origin Malaysia'). Vervolgens wordt het naar China verscheept, waar het wordt verwerkt in eindproducten (zoals fotolijsten) en wordt geëxporteerd, onder meer naar Europa. De winsten van deze handel zouden lopen in de tientallen miljoenen euro's.¹⁸ De houthandel is zo lucratief en gemakkelijk, dat criminelen er brood in zien. Zo is er het verhaal van een rijke Thaise handelaar in allerhande illegaliteit (zoals drugs, wapens en vrouwen) maar die naar eigen zeggen het meeste geld verdient met hout. Hij verhandelt hout dat in Birma illegaal is gekapt en via Thailand als Thais hout wordt geëxporteerd.¹⁹ Sommige landen, zoals Brazilië, kennen houtmaffia's die goed geëquipeerd en zwaar bewapend het bos afstropen op mooie en dure soorten.

Nederland is de achtste houtimporteur van de wereld en daarmee een belangrijk importeur van tropisch hardhout. In toenemende mate wordt in Nederland gebruik gemaakt van tropisch hardhout, zowel thuis als in de bouw. Behalve dat het vaak ook gewoon mooi wordt gevonden, heeft tropisch hardhout als voordeel dat het hard en vochtbestendig is, waarmee het zeer in trek is als kozijnenhout. Waar tien of twintig jaar geleden nog veel huiskozijnen werden gemaakt van kunststof of zachter Europees (en vroeger Nederlands) hout, gebruikt de bouw tegenwoordig veel tropisch hardhout. Ook in Vinex-locaties wordt hiervan op grote schaal gebruik gemaakt, met name voor kozijnen. Zelfs in de goedkopere sociale woningbouw wordt gebruik gemaakt van tropisch hardhout. De Nederlandse weg- en waterbouw gebruikt tropisch hardhout voor damwanden en sluisdeuren. Voor de hogesnelheidslijn (HSL) wordt azobé gebruikt. Veel azobéhout is afkomstig uit Kameroen, waar meer dan de helft van de houtkap illegaal is.²⁰

Het feit dat bronlanden veel illegaal hout exporteren en het gegeven dat Nederland een belangrijk importeur is, betekent logischerwijs dat een aanzienlijk deel van het tropisch hardhout dat de Nederlandse havens binnenvaart, illegaal is gekapt. In dit verband werden schattingen genoemd waarbij dit zou gelden voor de helft van het hout dat wordt geïmporteerd. Deze schatting laat hout dat anderszins besmet is, zoals het Liberiaanse, nog buiten beschouwing. De illegaliteit van hout kan verschillende vormen aannemen, waarbij een grof onderscheid kan worden gemaakt tussen de handel in beschermde boomsoorten en de handel in bomen die illegaal zijn gekapt. De eerste categorie illegaal hout

17 Aidenvironment, *a.w.* 2000, p. 13.

18 <www.eia-international.org>.

19 Gebaseerd op mondelinge mededeling van deze Thai aan een Nederlander in de cannabishandel die sinds lange tijd Thailand bezoekt (die dit vervolgens aan de auteur van deze bijdrage vertelde).

20 Ingrid Visseren-Hamakers, Zonder verbod komt illegaal hout zelfs in HSL, *Het Financieel Dagblad* 14 oktober 2003.

is het duidelijkst: de handel van houtsoorten die überhaupt niet verhandeld mogen worden omdat er internationale regelgeving bestaat: 'Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna' (CITES). Dit CITES-Verdrag is een overeenkomst tussen 155 landen waarin afspraken zijn gemaakt over de handel in bedreigde dieren- en plantensoorten. Handel in soorten die op de bijlage van CITES staan, zijn aan regels gebonden en mogen alleen worden verhandeld als CITES-documenten bij de zending aanwezig zijn. Invoer in Nederland van CITES-hout dat niet vergezeld gaat van de juiste papieren is een zelfstandig strafbaar feit. Hoeveel CITES-hout er buiten de internationale regels wordt verhandeld, is moeilijk te bepalen. De papieren kunnen wel in orde zijn maar CITES-hout kan op papier gemakkelijk een andere naam op de vrachtbrief krijgen. Dit verklaart hoe het kan gebeuren dat verschillende Nederlandse bedrijven toch gewoon CITES-hout aanbieden, terwijl deze houtsoorten helemaal niet mogen worden verhandeld.²¹ Het hout dat uit de nationale parken van Indonesië werd geroofd, stond ook op de CITES-lijst. Een tweede categorie illegaal hout is minder bekend, maar waarschijnlijk groter van omvang, namelijk hout dat illegaal is gekapt. Deze illegale kap kent verschillende vormen. Het kan gaan om hout uit een beschermd natuurgebied waar helemaal niet mocht worden gekapt, het kan gaan om kap buiten het toegestane concessiegebied, houtkap van soorten beneden of boven de vastgestelde maat, of het gaat om kap waarvoor geheel geen kapvergunning was afgegeven.²² Hierbij gaat het dus om hout dat op illegale wijze is verkregen. Het probleem dat zich voordoet bij deze categorie hout is dat zodra het in Nederland arriveert, het niet langer illegaal is. Het is immers alleen illegaal in het land waar het illegaal gekapt is, en is niet strafwaardig in het land van bestemming, althans dit is lastig aan te tonen.

Daarnaast is er nog een derde categorie hout dat weliswaar niet illegaal is, maar waar desondanks een luchtje aan zit. Het hout uit Liberia waarvan het is vastgesteld dat het naar Frankrijk en Nederland werd geëxporteerd was immers niet illegaal, maar had de volledige toestemming van de regering Taylor. Pas in juli 2003 ging het VN-embargo in dat de houtexport vanuit Liberia aan banden legde, terwijl OTC al sinds 1999 aan het kappen was. Dit laat zien dat hout dat de Europese havens binnenvaart weliswaar formeel legaal kan zijn, maar dat er desondanks bloed aan kan kleven, net zoals dat voorheen vaak het geval was met diamanten.

De Liberiaanse situatie dient echter beschouwd te worden als atypisch, want over het algemeen worden er weinig internationale maatregelen genomen tegen de kap en export van tropische houtsoorten. De reden dat dit wel gebeurde rond

21 Uit het Houtadresboek 2000 blijkt bijvoorbeeld dat de beschermde houtsoort afromosia door 34 agenten en importeurs wordt aangeboden. Palissander wordt door 13, en alerce door 19 bedrijven aangeboden. Zie Aidenvironment, *a.w.* 2000, p. 21.

22 Voor een overzicht van de verschillende typen illegale hout, zie Debra J. MacAllister, *Illegal Timber Trade: Asia-Pacific*, Cambridge: Traffic International, 1992. Zie ook Aidenvironment, *a.w.* 2000, p. 5.

Liberia, was niet zozeer ingegeven door internationale zorg om de kaalslag van het regenwoud, maar door het feit dat Taylor zich internationaal-politiek onmogelijk had gemaakt met zijn steun aan de RUF in Sierra Leone. De VN hadden daar op dat moment hun grootse troepenmacht zitten en waren er in twee jaar min of meer in geslaagd de RUF te ontwapenen. Taylors steun aan de RUF, ondanks oproepen deze te staken, frustrerde zo het VN-beleid. In mei 2001 stelde de VN-Veiligheidsraad een embargo in waardoor Liberia niet langer diamanten kon exporteren. Ook werd een internationaal reisverbod uitgevaardigd tegen Taylor, hoge Liberiaanse *officials*, en hun vrouwen. Ook Gus van Kouwenhoven belandde op de lijst in verband met zijn logistieke rol in de wapenhandel. In mei 2003 besloot de VN-Veiligheidsraad de sancties uit te breiden tot ongezaagde boomstammen, die twee maanden later ingingen. Hout was toen inmiddels de voornaamste inkomstenbron van het Taylors regime geworden, en met het embargo beoogden de VN verdere wapenaankopen, en daarmee het verder uitslaan van het conflict in de regio, een halt toe te roepen.

Doorgaans is er geen grote internationale zorg om de vernietiging van regenwouden. Er worden dan ook weinig concrete maatregelen genomen om dit te beperken. De handel in illegaal tropisch hardhout kan daarom ongebreideld plaatsvinden, waardoor het erg gemakkelijk is geworden tropisch hardhout te kopen, bijvoorbeeld in Nederland. Het hardhout is beschikbaarer dan tien of twintig jaar geleden en is bovendien relatief goedkoop – onder meer omdat in het thuisland geen belasting is geheven op illegaal hout. Er bestaat kortom, alle gelegenheid dit hout illegaal te kappen, het naar rijke afzetmarkten te verscheppen en het daar aan de man te brengen. De burger is zich er doorgaans niet van bewust dat een aanzienlijk deel van het tropisch hardhout dat bij de houthandel of doe-het-zelfzaak ligt, een illegale oorsprong heeft of anderszins besmeurd is. In tegenstelling tot diamanten, bestaan er in de internationale houtsector geen bindende certificeringsafspraken. Dit wordt deels verklaard door weinig aandacht voor en bewustzijn over deze handel. Veelzeggend is dat er geen speciale uitdrukking bestaat voor besmeurd hout, zoals dat wel bij (bloed)diamanten het geval is, al raakt de term ‘fout hout’ in zwang doordat de milieubeweging deze term is gaan gebruiken.

In de havens vinden weinig controles plaats op hardhout dat binnenkomt. De controle behelst vaak niet meer dan een controle van de papieren, de vrachtbrief. Aangezien de expertise om houtsoorten te determineren doorgaans in havens niet aanwezig is, kunnen bomen van de CITES-lijst, de eerste categorie illegaal hout, binnenkomen door ze een andere naam op de vrachtbrief te geven. Het is ook niet geheel duidelijk wie over expertise zou moeten beschikken, de douane of de Algemene Inspectiedienst (AID), die hierbij de vinger naar elkaar wijzen.²³ Tegen hout dat illegaal is gekapt, de tweede categorie, wordt momenteel niet opgetreden omdat de juridische mogelijkheden hiertoe nog niet goed zijn uitgezocht. Hout van de derde categorie tenslotte, dat wordt aangewend

23 Zo bleek uit onderzoek van studenten: Judith van Meurs & Brechje van Houtert, *De mogelijkheden van het Nederlands strafrecht om handelaren in illegaal hout te vervolgen*, 2003.

voor de financiering van conflicten, waarvan Liberiaans hout een goed maar zeker niet het enige voorbeeld is,²⁴ wordt vrijwel niet aangepakt. In tegenstelling tot de handel in bloeddiamanten, wordt dit ‘bloedhout’ niet erkend en benoemd tot probleem. Het houtembargo tegen Liberia is, zoals gezegd, een uitzondering op de regel.

De laatste jaren zijn er in de houtbranche keurmerken gecreëerd die de consument meer informatie zouden moeten verschaffen over de herkomst en kapwijze van het betreffende hout. Alhoewel keurmerken zeker een goede stap vooruit zijn, heeft in Nederland minder dan 10% van het tropisch hardhout een keurmerk. Een probleem hierbij is de proliferatie aan keurmerken, die de consument niet bepaald duidelijkheid geven. Sommige van deze keurmerken wekken slechts de schijn op dat het verantwoorde houtkap betreft. De internationale milieubeweging erkent alleen het FSC-keurmerk en met name het Wereld Natuur Fonds (WNF) heeft veel geadverteerd om er bekendheid aan te geven. FSC staat voor ‘Forest Stewardship Councilship’, hetgeen staat voor goed bosbeheer. Uit onderzoek van studenten is gebleken dat zelfs het strenge FSC-keurmerk geen garantie biedt op gegarandeerd duurzaam geproduceerd hardhout. Tijdens hun rondgang bij verschillende houthandels en bouwmarkten in Utrecht vertelde een verkoper hun dat een officiële FSC-sticker toch ‘niets zei’, omdat hij die stickers per rol kon bestellen en overal op kon plakken.²⁵ Ondanks deze beperking, biedt FSC-hout momenteel toch de beste garantie op duurzaam, en niet-illegaal gekapt hout.

Het feit dat minder dan 10% van het tropisch hardhout een keurmerk heeft, houdt logischerwijs in dat er nog veel illegaal gekapt hout binnenkomt. Dit betekent dat er weinig terecht is gekomen van de doelstelling die de Nederlandse regering al in 1991 formuleerde en verscheidene malen heeft herhaald. Met het Nederlands Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) stelde het kabinet zich ten doel dat vanaf 31 december 1995 – en zo mogelijk eerder – al het hout in de Nederlandse handel uit duurzaam bosbeheer afkomstig zou zijn. In een later stadium werd dit opgeschoven naar het jaar 2000.²⁶

4 De ernst van *eco crime*

Zowel legale, maar vooral illegale boskap leidt er toe dat biotoop verdwijnt. De natuurlijke leefomgeving van bomen en planten wordt gereduceerd, wat repercussies heeft voor zowel de lokale bevolking als de dieren die er van afhankelijk zijn. Het land loopt ondertussen inkomsten mis, want van normale belastingbetaling is bij illegale kap geen sprake. Volgens de Wereldbank lopen

24 Zie het stuk van Alice Blondel in *Le Monde diplomatique* van januari 2004: The logs of war. How timber fuels the world's worst conflicts.

25 Zie het paper van de studenten Marianne van de Wiel en Joan Muysken, *Werk aan de winkel. De verkoop van FSC-hout in Nederlandse winkels en bouwmarkten*, 2002.

26 *Kamerstukken I* 2000-2001, 23 982 en 26 998, nr. 173a, p. 5.

de producentenlanden, vooral ontwikkelingslanden, jaarlijks vijftien miljard dollar aan inkomsten mis door illegale kap. Zij worden beroofd van hun natuurlijke rijkdommen, zonder dat het land er iets voor terug krijgt.²⁷ Doordat de kap vaak grootschalig en destructief is, wordt een langduriger gebruik van de bossen, waaronder toerisme (zoals in Costa Rica), uitgesloten.

Illegale boskap gaat gepaard met andere vormen van criminaliteit. Om illegale kap, het verdere vervoer en de export mogelijk te maken, komt veel corruptie voor. Ook zijn in verschillende landen milieubeschermers vermoord. Zij vormden een bedreiging voor mensen die hier hun brood, of groot geld mee verdienen. Er zijn immers grote belangen ontstaan bij de kap, niet alleen bij de lokale bevolking die blij is een baan te hebben gevonden, maar vooral bij grote zakenlieden die hun commerciële verdiensten beschermen.

Een fundamenteeler probleem van de handel in tropisch hardhout is dat regenwouden er in rap tempo door verdwijnen. De tropische regenwouden waar hardhout uit afkomstig is, zijn veelal (niet door de mens aangeplante) oerbossen, waar nog zo'n twintig procent van resteert op aarde. Met name deze tropische bossen zijn van belang in het kader van de biodiversiteit. Het is namelijk in deze tropische bossen waar zich tweederde van de biodiversiteit bevindt, dat wil zeggen tweederde van alle dieren- en plantensoorten die op aarde bekend zijn. In Rusland (Siberië) bijvoorbeeld wordt ook op zeer grote schaal illegaal gekapt, maar vanuit het oogpunt van de biodiversiteit is dat als minder ernstig op te vatten.

De houtkap in de tropische zones van Amerika (met name Amazone), Zuid-Oost Azië, en sub-Sahara Afrika geschiedt thans zo rap en grootschalig, dat het is uitgegroeid tot een mondiaal ecologisch probleem. Grote gebieden met tropisch bos kunnen in de periode van een tot enkele toekomstige decennia verdwijnen. 's Werelds grootste tropische bos in het Amazonegebied (in omvang vergelijkbaar met West-Europa), verliest elk jaar een gebied zo groot als België. Met het huidige kapt tempo, zou het tropisch regenwoud van *Amazonia* in twintig jaar kunnen verdwijnen. Indonesië, de tweede tropische zone, zou met de huidige boskap binnen tien jaar, of zelfs nog eerder verdwenen kunnen zijn. Afrika ondertussen, is het continent waar de natuur de laatste jaren in toenemende mate wordt geëxploiteerd, niet alleen hout maar ook mineralen. Zwakke regeringen en corruptie maken deze handel mogelijk, wat nog verder wordt gestimuleerd door oorlogen, zoals momenteel kan worden waargenomen in Congo, en tot voor kort in Liberia. De bossen van Liberia behoren tot de laatste stukken overkappend ('canopy') tropisch regenwoud in West-Afrika, waarmee het een van de meest bedreigde biodiverse plekken op aarde is. Het regenwoud in Liberia bevat meer dan 2000 planten- en boomsoorten, waaronder 240 waardevolle boomsoorten.²⁸

Hier moet bij worden aangetekend dat commerciële houtkap niet de enige reden is om bomen neer te halen. Het wordt ook gedaan om bosgrond om te zetten in

27 Visseren-Hamakers, *a.w.* 2003.

28 World Rainforest Movement, *bulletin* # 48, July 2001.

landbouw- of veegrond, wat meer opbrengt. In Brazilië kopen rijke boeren uit het zuiden regenwoud op in het Amazonegebied met het doel er lucratievere landbouwgrond van te maken door er soja op te verbouwen of er vee op te laten grazen. De soja wordt wereldwijd verkocht als veevoer, onder andere in Nederland. Het vee belandt als een steak op een Zuid-Amerikaanse bord, of als hamburger in de Amerikaanse *fast food industry*.²⁹ In Indonesië wordt veel bos gekapt om plantages te maken, zoals voor palmolie of de papierindustrie. In sommige landen is de boskap een puur armoedeprobleem. In Haïti bijvoorbeeld is veel hout gekapt omdat arme mensen er houtskool van maken om te kunnen koken. De kaalslag op Haïti verklaart ook waarom overstromingen er zo snel desastreus zijn.

Het verdwijnen van tropische bossen en andere natuurlijke habitat voor zowel planten als dieren leidt er toe dat veel planten, bomen en dieren uitsterven. De bekende paleontoloog Richard Leakey heeft in dit verband op gewezen dat jaarlijks tussen de 17.000 en 100.000 soorten van de aarde verdwijnen.³⁰ Het uitsterven van soorten voltrekt zich momenteel in zulk hoog tempo, dat in de geschiedenis van de aarde, de zesde uitstervingsgolf momenteel gaande is.³¹ Een massale uitsterving is een periode waarin dieren- en plantensoorten op grote schaal uitsterven in een relatief beperkte periode. De huidige uitstervingsgolf voltrekt zich in een ongekende hoog tempo, zelfs sneller dan de vorige van zo'n 65 miljoen jaar geleden, die van de dinosaurussen. Deze uitsterving voltrok zich echter over een veel langere periode, van honderden of duizenden jaren.³² Als de huidige trend zich voortzet, zal een kwart tot de helft van alle soorten in de eenentwintigste eeuw uitsterven. Eenvijfde van de soorten kan zelfs al binnen dertig jaar uitsterven. Volgens biologen is dit uitsterven toe te schrijven aan menselijke activiteiten, met name de vernietiging van natuurlijke habitat van dieren en planten. De veranderende temperaturen als gevolg van het broeikas-effect zijn ook een belangrijke oorzaak van het uitsterven van soorten. Sommige dieren kunnen een klimaatverandering nog wel overleven door mee te verhuizen met het voor hen gunstige klimaat. Voor andere dieren en vooral voor planten en bomen is dat veel moeilijker. Bossen kunnen wel 'opschuiven', maar zij hebben daar uiteraard tijd voor nodig, die de huidige snelle klimaatverandering niet biedt.

De eerste tekenen van de mondiale uitstervingsgolf zijn ook in Nederland te zien. De huismus bijvoorbeeld, lange tijd een van de meest normale dieren in

29 Brazilië is inmiddels de Verenigde Staten gepasseerd als grootste soja- en veeproducent.

30 Richard E. Leakey & Roger Lewin, *The Sixth Extinction. Patterns of Life and the Future of Humankind*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1996.

31 Zie bijvoorbeeld Mass Extinction Underway, Majority of Biologists Say, *Washington Post* 21 april 1998. De driedelige documentaireserie *State of the Planet* van David Attenborough geeft een deskundig overzicht van de huidige uitstervingsgolf die zich aftekent.

32 Over het algemeen wordt beschouwd dat er in de laatste 500 miljoen jaar van de aarde vijf perioden van massale uitsterving zijn geweest. De laatste golf van 65 miljoen jaar geleden trof onder andere de dinosaurussen. 251 miljoen jaar geleden was er een nog grotere uitsterving, die een einde maakte aan driekwart van alle soorten, wat nog te zien is aan fossielenlagen.

Nederland, geldt thans als bedreigd. Hun aantal halveerde in tien jaar tijd. Recentelijk werd bekend dat de wilde bij in Nederland ernstig wordt bedreigd. Van de 338 soorten wilde bijen die in de jaren vijftig nog voorkwamen, is meer dan de helft verdwenen of wordt ernstig bedreigd. Van deze 338 bijensoorten zijn er daarom 188 (56%) op de rode lijst geplaatst.³³ Een ander, in Nederland even normaal verondersteld dier als de paling, is eveneens bedreigd. De vraag is zelfs of hij eigenlijk nog wel te redden valt, ook al wordt hij nog gevangen. Het bijzondere van palingen is namelijk dat zij in de diepe Sargossozee worden geboren, in de Atlantische Oceaan ten noorden van de Bahama's. Na hun geboorte drijven de jonge glasaaltjes mee met de Atlantische stroom, om bij Portugal en Spanje Europa te bereiken. De laatste paar decennia is de aanvoer van jonge glasaaltjes echter teruggelopen met zo'n 90%. Om de paling voor uitsterven te behoeden, is het daarom noodzakelijk dat volwassen palingen (van 10-15 jaar) de mogelijkheid krijgen om te paaien. Zij dienen daarvoor het zoete water te verlaten en weer de Atlantische oversteek te maken. Het is echter onbekend of er nog voldoende palingen zijn die dit zullen doen.

De enkele voorbeelden van in Nederlandse bedreigde soorten zijn exemplarisch voor wat er momenteel in de wereld speelt. In diverse landen is een soortgelijke ontwikkeling gaande: dieren en planten die met uitsterven worden bedreigd, of dat reeds zijn. De neushoorn en tijger zijn de bekende bedreigde dieren. Van de verschillende soorten neushoorn, een dier dat al vijftig miljoen jaar op de aarde leeft, leven er nog 17.500 in het wild. Van de acht tijgersoorten zijn er de afgelopen zeventig jaar drie uitgestorven, de resterende vijf zijn allemaal bedreigd. Van de Sumatraanse tijger leven er nog 400-500 in het wild, waarbij hun aantal jaarlijks met 50 slinkt door stroperij. Ook de leeuwenpopulatie loopt snel terug. Het aantal leeuwen is in de afgelopen twintig jaar met 90% afgenomen, van 200.000 tot 23.000.³⁴ Ook in de wereldzeeën worden dieren ernstig bedreigd. Het aantal grote roofvissen in de oceanen is de afgelopen vijftig jaar met 90% afgenomen.³⁵ In beider gevallen van land- en zeedieren, is de oorzaak van de snelle terugloop dat de mens grote aantallen van deze dieren doodt, door respectievelijk jacht en (industriële) overbevissing.

Biologen stellen dat het laatste uur is geslagen voor de in het wild levende mensapen: bonobo, chimpansee, gorilla en orang-oetang. Volgens de VN is het thans één voor twaalf om de mensapen voor uitsterven te behoeden, waarvoor 25 miljoen dollar voldoende zou zijn. De VN-organisaties UNEP en UNESCO deden daarom in 2003 in Parijs hiertoe een speciale oproep. De orang-oetang bijvoorbeeld wordt ernstig bedreigd in Indonesië. Op Borneo en Sumatra is hun aantal gedurende de twintigste eeuw met 90% afgenomen tot 25.000-30.000 en zij dreigen binnen twintig jaar uit te sterven. In Afrika loopt de chimpansee-populatie ernstig terug. In West-Afrika is de chimpansee al verdwenen uit Benin, Togo en Gambia. In Senegal zijn er nog 200-400 chimpansees over, in

33 Wilde bij wordt ernstig bedreigd, *NRC Handelsblad* 30 juli 2004.

34 Lions close to extinction, *BBC News* 18 september 2003 («news.bbc.co.uk»).

35 Study: Only 10 percent of big ocean fish remain, *CNN News* 14 mei 2003 («www.cnn.com»).

Ghana iets meer, maar in Guinee-Bissau nog slechts 200. De berggorilla is nog meer bedreigd: in Congo, Rwanda, Oeganda leven er naar schatting nog 600. De genocide en voortdurende oorlogen in Centraal-Afrika hebben de gorilla uiteraard geen goed gedaan. De miljoenen mensen die vluchtten voor oorlog en genocide en in enorme vluchtelingenkampen terecht kwamen, gebruikten het bos voor voedsel en brandhout, wat het leefmilieu van de gorilla's verder beperkte.

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen voor de terugloop van de mensapen. De voornaamste oorzaken zijn oorlog, commerciële apenhandel en stroop. Met name de stroop ten behoeve van het zogenaamde *bush meat* vormt een grootste bedreiging. De laatste jaren wordt in de Afrikaanse steden in toenemende mate *bush meat* aangeboden, vlees van dieren uit het bos, waaronder aap. Het menu vermeldt meestal alleen *bush meat*, dus de Afrikaanse stedeling kan vaak niet precies bepalen welk vlees hij eet. De achterliggende reden dat er zo veel meer *bush meat* op de markt is gekomen, is gelegen in de grote commerciële houtkap en de wegen die daarvoor worden aangelegd. Het maken van een weg waarover bulldozers en vrachtauto's kunnen rijden, in een voorheen moeilijk doordringbaar regenwoud, is voor dat woud een zeer ingrijpende verandering. Het bos wordt daarmee ontsloten en voor mensen toegankelijker gemaakt. Het stelt jagers in staat vanaf de weg dieper het bos in te gaan, en vervolgens hun buit te verkopen aan de weg of te laten vervoeren door passerende (vracht)auto's. De houthakkerswegen dragen daarmee in grote mate bij aan het teruglopen en verdwijnen van verschillende diersoorten.

5 Kappen met kappen?

Houtkap en het verdwijnen van ecosystemen hoeven niet per definitie te worden opgevat als probleem. De mens heeft altijd bomen gekapt en gebruik gemaakt van de natuur. Met de snelle bevolkingsgroei van de twintigste eeuw is het in zekere zin onafwendbaar dat de mens een groter beslag legt op natuurlijke hulpbronnen. Mens, dier en plant leven gezamenlijk op deze aarde en met de beperkter wordende ruimte, delven planten en dieren vaker het onderspit. Volgens de prognoses groeit de wereldbevolking in deze eeuw nog door tot zo'n negen miljard en gelet op het feit dat de mens meer ruimte opeist, meer natuurlijke bronnen aanboort en gebruikt, en ook anderszins ruimer leeft, is het onafwendbaar dat dit proces voorlopig niet te stoppen is. Dit geldt ook voor het uitsterven van dieren en planten. Het feit *dat* het gebeurt, is daarom onvoldoende reden tot zorg. In evolutionaire zin is het zelfs natuurlijk te noemen dat plantensoorten en dierenrassen komen en gaan, net zoals er eerder perioden van massaal uitsterven zijn geweest. De enige echte constante is immers dat alles voortdurend in verandering is.

De wezenlijke vraag is hoeveel en welk soort natuurlijke leefomgeving we zouden wensen: op wat voor aarde willen we leven? Als de uitkomst van deze vraag is dat de mensheid best met veel minder dieren en planten leven kan, dan

zou het goed zijn deze keuze bewust te maken. Momenteel gebeurt dat niet, want het proces van uitsterven is zich momenteel aan het voltrekken zonder dat mensen dit lijken te weten. Als een fraaie vracht tropisch hardhout wordt aangeschaft in de winkel, is de koper zich er doorgaans niet van bewust dat met de boskap mogelijk dieren, bomen en planten verdwijnen. Met het oog op de onherroepelijkheid van uitsterven, is het daarom van belang dat meer mensen zich bewust zijn van de processen die zich voltrekken, zodat een standpunt kan worden bepaald over de wenselijkheid ervan. Als een dier eenmaal is uitgestorven, is het immers te laat er nog om er nog wat aan te doen.

Er zijn desalniettemin duidelijke aanwijzingen dat het in het direct menselijk eigenbelang is meer bos en daarmee biodiversiteit te handhaven. In de eerste plaats is dat om de simpele reden dat bossen zuurstof produceren. Het Amazonegebied alleen is verantwoordelijk voor een vijfde van alle zuurstofproductie en wordt daarom wel omschreven als ‘de longen van de aarde’. In het Amazonegebied bevindt zich ook een vijfde van al het zoet water en het is daarmee een belangrijk zoetwaterreservoir. Verder is er in bossen, in zowel de bomen als de bodem, ook veel koolstofdioxide opgeslagen. Het kappen en platbranden van bossen leidt zo tot meer uitstoot, wat bijdraagt aan het broeikaseffect. Boskap leidt ook tot meer erosie en verlies van vruchtbare landbouwgrond. In het voetspoor daarvan is er ook meer kans op overstromingen en aardverschuivingen. Door kaalkap kan de boomloze bodem minder water absorberen, waardoor al het water over de helling naar beneden glijdt wat leidt tot grote en (bijna) desastreuze overstromingen. Veel van de grote overstromingen van de laatste jaren, zoals in China, Indonesië en Haïti, hadden als achterliggende oorzaak de grootschalige kaalslag op de heuvels en bergen of in de bovenloop van rivieren. Bossen zijn ook een belangrijke bron voor medicijnen. Planten vormen de basis van ongeveer een kwart van de voorgeschreven medicijnen, gemaakt op basis van oude, lokale kennis. Net zoals de aspirine de gesynthetiseerde variant is van een traditioneel middel gemaakt van boomschors, worden er nog steeds geneeskrachtige planten ontdekt en in de moderne geneeskunst toegepast. De natuur heeft hier zoveel te bieden dat landen met veel tropische bossen, zoals Brazilië, veel last hebben van *eco piracy*, ecologische piraterij.³⁶ Dit bestaat eruit dat geneeskrachtige planten die bekend zijn bij de inheemse bevolking, worden meegenomen naar rijkere landen en daar bij een farmaceutisch bedrijf belanden. Zodra die de werking heeft vastgesteld, wordt een synthetische variant ontwikkeld, die vervolgens wordt gepatenteerd en op de markt wordt gebracht. Het farmaceutisch bedrijf claimt het daarmee en een ieder die er gebruik van wenst te maken, dient er voor te betalen, ook de inheemse bevolking die de oorspronkelijke variant al gebruikte.

Als men de omvang van de huidige uitstervingsgolf op zich in laat werken – de helft van de soorten die in deze eeuw kan uitsterven – kan de conclusie moeilijk

36 Al in de negentiende eeuw had Brazilië met iets vergelijkbaars te maken toen een Brit, onder het mom van wetenschap, een rubberplant het land uit smokkelde en meenam naar India, dat vervolgens uitgroeide tot een grote rubberproducent.

anders zijn dan dat dit op den duur ook de mensheid zelf op enigerlei wijze schaadt. Dit zal de huidige generaties wellicht niet direct treffen, maar wel de toekomstige. De vraag waar de huidige generaties voor staan is daarom of zij, door niet te handelen, deze verantwoordelijkheid willen nemen. Sommigen hanteren hierbij een onverschillige houding ('na mij de zondvloed') maar het is maar de vraag of deze nonchalance in de toekomst is uit te leggen aan jongere generaties, zoals kinderen en kleinkinderen. Als het echt zo is dat we in een modern informatietijdperk leven, is het dan te billijken dat een groot deel van de dieren en planten verdwijnt in een kort tijdsbestek van slechts enkele generaties? Zal men zich later kunnen verschuilen achter beweringen dat men niet op de hoogte was van wat zich voltrok? Nu het nog kan, zou het goed zijn hierover na te denken. Als een dier of plant eenmaal uitsterft, is het namelijk voorgoed verdwenen.

De eenvoudigste en meest vanzelfsprekende remedie is dat er minder gekapt moet worden. Of als er toch wordt gekapt, dat dit minder drastisch en duurzaam gebeurt: door selectief te kappen en door jonge bomen aan te planten. Een goed keurmerk kan hiervoor een garantie bieden. Illegale kap blijft echter voorlopig onvermijdelijk. De bronlanden zijn hoofdzakelijke armere, zuidelijke landen van soms grote afmetingen. Niet alleen is hierdoor controle van de natuurgebieden lastig, door de armoede, lage lonen en de hoge winsten van de houthandel zijn boskap en corruptie haast onvermijdelijk. Ondanks het feit dat verschillende bronlanden maatregelen nemen, is het voor de autoriteiten soms vechten tegen de bierkaai.

Verder doet zich nog een politiek-ethische kwestie voor: de autoriteiten van de veelal armere zuidelijke landen stellen het vaak niet op prijs als organisaties en regeringen uit rijke landen klagen over de grootschalige boskap, terwijl in deze landen zelf (zoals in Europa) het meeste bos reeds is gekapt. Welk recht hebben rijke landen dan om armere, zuidelijke landen te vertellen geen bos meer te kappen? Een mogelijke oplossing zou kunnen zijn dat vanuit rijke landen meer geld beschikbaar komt (deels via toerisme) om armere landen te helpen met hun bosbeheer en bosbehoud. Maatregelen in de zuidelijke bronlanden zullen in ieder geval onvoldoende zijn, ook de afnemende landen in het rijkere noorden zullen hun verantwoordelijkheid moeten nemen.

6 Wat te doen in Europa en Nederland?

Op internationaal niveau staat de internationale boskapproblematiek sinds enkele jaren op de agenda. In 1998 lanceerden de G8 het Actieprogramma Bossen, waarbij de illegale kap als een van de centrale actiepunten werd genoemd. Met name de Britse regering is erg actief geweest in deze materie, niet alleen in de G8 maar ook in verschillende VN-fora. Een reden dat het Verenigd Koninkrijk hier zo actief mee is dat een Britse topambtenaar (Sir Crispin Tickell) zich erg inzet voor het onderwerp. Vooralsnog hebben de G8-initiatieven echter nog niet geleid tot bindende internationale afspraken, wat nationale

maatregelen in de landen waar hout wordt afgezet noodzakelijk maakt.

Binnen de Europese Unie staat de problematiek op de agenda en zijn er enkele positieve ontwikkelingen gaande, zoals het FLEGT-plan van juli 2004: 'Forest Law Enforcement Governance and Trade'. De Europese Commissie beoogt hiermee overeenkomsten met bronlanden te sluiten en een vrijwillig vergunningensysteem op te zetten voor de houtimporten. Alhoewel een goede eerste stap, zijn internationale milieu-organisaties teleurgesteld omdat lang niet alle houtexporterende landen een dergelijke overeenkomst zullen sluiten, er voldoende mogelijkheden blijven bestaan (via andere landen) om nog illegaal gekapt hout de EU binnen te krijgen, en omdat douanediens ten nog niet beschikken over voldoende deskundigheid. Het hoofdbezwaar dat zij aanvoeren is dat het nog steeds juridisch mogelijk zal blijven dat illegaal gekapt hout op de Europese markt verschijnt.

De houtsector zelf zou meer verantwoordelijkheid kunnen nemen: zelfregulering. In de vele jaren dat over illegaal hout wordt gesproken, heeft de houtsector zich echter niet onderscheiden door dergelijke initiatieven.³⁷ De houtsector geldt als een enigszins conservatieve sector waarin graag wordt vastgehouden aan bepaalde houtsoorten, terwijl er wel vaak alternatieve houtsoorten zijn van vergelijkbare kwaliteit. Het is in de sector algemeen bekend dat er veel illegaal hout wordt verhandeld, maar Nederlandse handelaren met wie zelfregulering is besproken, stellen daar de vraag tegenover waarom Nederland hierin voorop zou moeten lopen.³⁸ De mentaliteit doet een beetje denken aan die van bouwbedrijven tijdens de bouwfraude: iedereen doet het dus waarom zouden wij zo heilig zijn er mee te stoppen? Sommige houtkapbedrijven nemen meer verantwoordelijkheid door als richtlijn te hanteren alleen legaal hout verhandelen. Het feit dat een dergelijke richtlijn bestaat, geeft al aan dat er veel illegaal hout verhandeld wordt. Ook zijn er bedrijven die zoveel mogelijk in FSC-hout handelen. Vanuit de Nederlandse milieubeweging is inmiddels een beter contact gegroeid met houtbranche-organisaties om tot maatregelen te komen, waarover in 2004 een gezamenlijke verklaring werd uitgegeven.³⁹

Op het niveau van bouwmarkten bestaan er mogelijkheden tot zelfregulering, maar deze worden weinig gebruikt. Bouwmarkten zouden bijvoorbeeld het initiatief kunnen nemen meer gecertificeerd hout in hun winkels op te nemen en er meer bekendheid aan te geven. Zij zouden in ieder geval maatregelen kunnen nemen die voorkomen dat hout valselijk met een FSC-keurmerk wordt verkocht. De Britse bouwmarkt keten B&O zou als voorbeeld kunnen dienen

37 De vergelijking kan worden gemaakt met de visindustrie, die ook opereert op basis van de eigen korte termijn. Ondanks dat grote trawlers de wereldzeeën momenteel aan het leegvissen zijn, nemen de bedrijven zelf weinig initiatieven tot een duurzamer visvangst.

38 Zo bleek uit gesprekken ten behoeve van het criminologievak Beleidsnota's.

39 In juli 2004 ging een gezamenlijke verklaring uit van de houtbranche en milieu-, natuur- en ontwikkelingsorganisaties, gericht aan de Nederlandse regering en de Europese Unie om wetgeving te ontwikkelen die de import van illegaal hout verbiedt. Ondertekenaars zijn de Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen (VVNH), Greenpeace, ICCO, Milieudefensie, NC-IUCN en het WNF.

omdat het als beleid heeft alleen FSC-hout te gebruiken. B&O is ook het eerste grote bedrijf dat de herkomst van het verkochte hout volledig in kaart bracht. Houtbedrijven die het onderzoek herhaaldelijk tegenwerkten werden door B&O als leverancier geschrapt. De meeste leveranciers werkten echter mee en het bedrijf kon zo een leverancierskaart publiceren.⁴⁰

Ook de bouwsector (projectontwikkelaars) en gemeenten die opdracht geven voor bouwprojecten zouden meer kunnen doen. Sommige gemeenten (Uithoorn bijvoorbeeld) hebben een actief milieubeleid, wat vaak is geïnstigeerd door een wethouder of ambtenaar die het belang ervan inziet. In sommige gemeenten wordt een subsidie gegeven voor het gebruik van duurzaam geproduceerd hout. Een verbodsbepaling via de gronduitgifte is een beproefde maar juridisch ingewikkelder strategie; een geschikter mogelijkheid bestaat uit het sluiten van een convenant met een inspanningsverplichting.⁴¹

Ondertussen zou op nationaal-politiek niveau meer gedaan kunnen worden. Nederland zou een voorbeeld kunnen nemen aan het Verenigd Koninkrijk dat in 2002 een bilateraal verdrag (Memorandum of Understanding – MOU) sloot met Indonesië om de handel in illegaal gekapt hout tegen te gaan. Indonesië heeft dergelijke akkoorden met meer landen gesloten, maar nog niet met Nederland. Dat zou echter wel aanbeveling verdienen; Indonesië is immers een van de landen ter wereld waar de kaalslag het rapst geschiedt. Het fraaie landschap van deze voormalige kolonie is veel beschreven in de Nederlands-Indische literatuur. Zou het niet nog mooier zijn als Nederland zich actiever opstelt voor het behoud van dit natuurschoon? In Indonesië zelf groeit de zorg over de boskap. Het ministerie van Bosbouw stelde in 2004 voor de doodstraf in te voeren voor illegale kap en rechtszaken van illegale kap met voorrang te behandelen, maar voormalig president Megawati voorzag sociale en politieke problemen en wilde daarom niet voor de presidentsverkiezingen van september 2004 maatregelen invoeren. In Indonesië is de illegale kap moeilijk te bestrijden, niet alleen door corruptie en falend politie-apparaat, maar ook door de grote vraag naar goedkoop hout in de westerse landen, zoals in tuinmeubels.⁴² Aangezien het meeste hout (60%) verdwijnt naar het buitenland, is Indonesië er veel aan gelegen bilaterale overeenkomsten te sluiten die de illegale kap kunnen beteugelen.

In Nederland zijn op nationaal-politiek niveau enige initiatieven geweest, maar die hebben vooralsnog tot weinig concreet resultaat geleid. In de literatuur van internationale milieu-organisaties wordt Nederland daarom geschaard onder de landen die nog geen echt houtbeleid hebben ontwikkeld.⁴³ Van het Nederlands Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) uit 1991 dat ‘al het in ons land verhandelde en gebruikte hout in het jaar 2000 of zoveel eerder als mogelijk

40 Aidenvironment, a.w. 2000.

41 Zie het paper door studenten: Wouter Hendriks & Sheila Adjiembaks, *Tropisch hardhout en het gemeentelijk beleid. Aanbevelingen met betrekking tot de problemen in de praktijk*, 2002.

42 Zes voetbalvelden bos per minuut gekapt in Indonesië, *Sp!ts*, 9 september 2004.

43 FERN, Greenpeace & WWF, *Facing Realities. How to halt the kmpport of illegal timber in the EU*, bijlage 1, 2004 («www.illegal-logging.info/papers/Facing_Reality_Report.pdf»).

afkomstig moet zijn uit landen en/of gebieden waar een bosbeleid wordt gevoerd dat gericht is op bescherming en duurzaam beheer', is vrijwel niets terechtgekomen. In 2000 bleek van al het hout op de Nederlandse markt (dus niet alleen tropisch hardhout) slechts 1% gecertificeerd.⁴⁴ Groen Links-politica Marijke Vos heeft zich in het parlement ingezet voor de introductie van een wetsvoorstel voor een verplichte labelling van hout door middel van een label met een groene (gegarandeerd duurzaam geproduceerd) of rode kleur (niet gegarandeerd duurzaam geproduceerd). Het voorstel kreeg echter onvoldoende steun in het Nederlands parlement, onder meer op basis van het (betwiste) argument dat het in strijd zou zijn met internationale verdragen van de EU omdat het een beletsel zou zijn van vrij verkeer van goederen binnen de Gemeenschap. Een ander argument dat werd aangevoerd, bijvoorbeeld door de Canadese ambassade, is dat een dergelijk wetsvoorstel handelsbelemmerend en daarmee discriminerend zou zijn op basis van de vrijhandelakkoorden zoals gesloten onder auspiciën van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Ook van invloed op de politieke besluitvorming was de lobby van de houtbedrijven en brancheorganisaties, die vele brieven stuurden aan het Parlement met de boodschap dat het wetsvoorstel onuitvoerbaar zou zijn, niet effectief, en tot onaantvaardbaar hoge kosten zou leiden.⁴⁵

Er zijn ook andere juridische opties. Vanuit de milieubeweging wordt wel geopperd dat de Amerikaanse *Lacey Act* tot voorbeeld zou kunnen dienen. De *Lacey Act* is een reciproque wetgeving die bepaalt dat producten die in het buitenland illegaal zijn en worden ingevoerd, in de Verenigde Staten ook illegaal zijn. Of dit een mogelijkheid zou zijn voor Nederland en Europa valt nog te bezien, onder meer vanwege de precedentwerking die ervan uit kan gaan. Eerst zou onderzocht moeten of de wet in de Verenigde Staten zelf een effectieve manier is om de aanvoer van illegaal hout tegen te gaan. De wet slaat namelijk niet op al het hout maar alleen op CITES-hout en op houtsoorten die in de Verenigde Staten worden bedreigd.

Voor Nederland is van groter en urgenter belang de kwestie van handhaving. Momenteel is er namelijk weinig controle op hout dat Nederland binnenkomt, waardoor ook gemakkelijk CITES-hout op de Nederlandse markt kan komen. Het feit dat verschillende Nederlandse leveranciers open en bloot dergelijk hout aanbieden terwijl dat internationaal niet eens mag worden verhandeld, geeft aan dat illegaal hout momenteel geen hoge prioriteit van de opsporingsautoriteiten krijgt. Voorts zou het gebrek aan expertise ondervangen kunnen worden door meer houtdeskundigen op te leiden dan de enkele die thans in Nederland rondloopt, bijvoorbeeld via de World Customs Organisation (WCO) die houtcursussen aanbiedt voor douaniers.⁴⁶

44 *Kamerstukken I 2000-2001*, 23 982 en 26 998, nr. 173a, p. 7.

45 *Kamerstukken I 2000-2001*, 23 982 en 26 998, nr. 173a, p. 30-45.

46 Zoals gesuggereerd door studenten: Ralph Hermans, Ramon Passier & Dave van der Sluis, *Een gevelde boom geeft geen schaduw. Een onderzoek naar regelgeving en handhaving omtrent illegale handel in tropisch hardhout*, 2002.

Niet alleen is er weinig controle op hout dat Nederlandse havens binnenkomt, er is nog minder opsporing en vervolging van personen of organisaties die in illegaal gekapt hout handelen. Toch lijkt de Nederlandse wet hiertoe wel mogelijkheden te bieden. De wet bevat geen artikel dat de illegale kap van tropisch hout verbiedt; alleen illegale houtvelling in Nederland is strafbaar gesteld in de Boswet. Om in Nederland hout dat in een ander land illegaal is gekapt te kunnen vervolgen, is dubbele strafbaarstelling (in beide landen) daarom een voorwaarde. Een mogelijkheid zou kunnen zijn Nederlandse handelaren aan te pakken op grond van de helingsartikelen 416 en 417. Met name artikel 417bis Sr (schuldheling) lijkt daarvoor aanknopingspunten te bieden.⁴⁷ Voor deze vorm van heling is schuld vereist als hij die het goed verwerft voorhanden heeft of overdraagt ‘redelijkerwijs moet vermoeden dat het een door misdrijf verkregen goed betreft’. Volgens de Hoge Raad is er sprake van ‘grove of aanmerkelijke onvoorzichtigheid’⁴⁸ als de pleger, als hij even had nagedacht, had kunnen vermoeden dat het goed bijvoorbeeld gestolen was en zonder nader onderzoek niet had mogen handelen.⁴⁹ Schuld ten aanzien van de handeling zelf hoeft niet te worden bewezen.⁵⁰ Ook het culpoos voordeel trekken uit de opbrengst van een door misdrijf verkregen goed is strafbaar.⁵¹

Om dit wetsartikel te kunnen toepassen is het wel van belang dat het oorspronkelijke delict, de illegale kap, in het thuisland een misdrijf is. In Kameroen bijvoorbeeld is dat niet het geval (illegale kap is daar een overtreding), wat deze juridische optie uitsluit. Voor hout uit landen waar illegale kap wel als misdrijf wordt beschouwd zou toepassing van het helingsartikel wel mogelijk kunnen zijn, maar voorwaarde hiervoor is uiteraard dat daarvoor de politieke wil en juridische opportuniteit aanwezig is. Het zou aanbeveling verdienen de mogelijkheden tot een dergelijk proefproces uit te zoeken. Voorts is van belang dat de houtimporteur of het houtverwerkende bedrijf in Nederland het hout niet zelf heeft gekapt. De dief kan immers geen heler zijn. Aangezien Nederlandse houtbedrijven soms zelf direct betrokken zijn bij houtkap, kan deze mogelijkheid niet altijd worden toegepast.⁵² Over het algemeen kan worden gesteld dat de juridische mogelijkheden om de handel in illegaal gekapt hout tegen te gaan, nog niet voldoende zijn uitgezocht – en vooral onvoldoende zijn uitgeprobeerd. Bij het openbaar ministerie zou aanpak van illegaal gekapt hout op den duur net zo normaal moeten zijn als fraude, wat twintig jaar geleden ook niet als criminaliteitsprobleem was gedefinieerd.

Tenslotte, wat zou de rol van wetenschapsbeoefenaren kunnen zijn? Weinig

47 Gebaseerd op de suggestie van studenten die dit uitzochten: Judith van Meurs & Brechje van Houtert, *De mogelijkheden van het Nederlands strafrecht om handelaren in illegaal hout te vervolgen*, 2003.

48 HR 17 december 1985, *NJ* 1986, 428.

49 HR 22 november 1943, *NJ* 1944, 70; HR 11 juli 1944, *NJ* 1944, 590; HR 4 april 1995, *DD* 95.280.

50 C.P.M. Cleiren, *Tekst en Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2002, p. 1169.

51 Cleiren, *a.w.* 2002, p. 1159.

52 Met dank aan mr. Reinier van Loon van het functioneel parket in Den Haag voor een eerste commentaar op deze overwegingen.

juristen en criminologen bestuderen momenteel natuur- en milieucriminaliteit. Het gaat om een categorie illegale activiteiten waar niet zo snel aan wordt gedacht als criminaliteit ter sprake komt. Het gaat echter om een illegale sector die zeer lucratief is en waar criminele individuen en georganiseerde misdaad brood in zien, in zowel de herkomst- als afzetlanden. Een andere benadering zou daarom nuttig zijn, die van georganiseerde misdaad, organisatiecriminaliteit of van groene of ecologische criminaliteit. Het onderwerp begint echter wel op de agenda te komen,⁵³ criminologen zouden daarom kunnen bijdragen aan maatregelen en interventies buiten het strafrecht om. Ondertussen kampen natuurbeschermers met veel juridische vragen. De laatste jaren is een internationaal juridisch instrumentarium ontstaan, zoals het VN-verdrag over biodiversiteit en het FLEGT-plan van de EU, maar milieuorganisaties hebben nog vragen over de juridische implicaties en praktische toepasbaarheid. Er is daarom niet alleen behoefte aan criminologische, maar ook aan juridische deskundigheid op het terrein van 'eco crime'.

53 In augustus 2003, tijdens de conferentie van de 'International Society of Criminology' in Rio de Janeiro waren enkele (bescheiden) workshops gewijd aan 'eco crime'.